

СТАНОВИЩЕ

за представения дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор на науките“

Тема: Произведения на светогорски зографи в България (1750–1850)

Дисертант: доц. д-р Александър Куюмджиев

Автор на становището (член на НЖ): дфн Марияна Цибранска-Костова, професор в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ на БАН

Доц. д-р А. Куюмджиев е представил напълно самостоятелен и оригинален труд със заглавие *Произведения на светогорски зографи в България (1750 –1850)* за придобиване на научната степен „доктор на изкуствознанието“ в професионално направление 8.1. ТЕОРИЯ НА ИЗКУСТВОТА, СПЕЦИАЛНОСТ ИЗКУСТВОЗНАНИЕ И ИЗОБРАЗИТЕЛНИ ИЗКУСТВА (414 стр. заедно със справочния апарат и илюстрациите). Кандидатът притежава образователната и научната степен „доктор“ и отговаря на минималните национални изисквания в областта. Той е апробирал общо 7 публикации, които напълно съответстват на темата на дисертацията, всички излезли от печат. Въз основа на тях той събира 15 цитата. Тези факти позволяват в центъра на внимание да бъде поставен самият дисертационен труд с неговите теоретични и практически приноси.

За придобиване на тази научна степен се изисква дисертационният труд да притежава ясно заявени теоретични приноси. Авторът е заложил такива в целите, задачите и методиката на разработката. Тя се състои от 6 глави, заключение, библиографски апарат и множество илюстрации. Важен теоретичен принос на Куюмджиев е изясняването на обхвата и значението на оперативния ключов термин, заложен в самото заглавие – *светогорски зографи*, и произтичащото от него понятие *светогорски стил*. Предвид огромното значение на Света гора за всички аспекти на българския духовен живот през Средновековието, Предвъзраждането и Възраждането той се стреми да дефинира названието в аналитично изложение, в което е заложена критиката към някои идеологически обогрени мнения от недалечното минало и някои неточни постановки от съвремението. В резултат на пространно изложение на множеството аспекти на възприемане на термина *светогорски* авторът стига до извода, че е погрешно светогорското да се „национализира“ преднамерено, а е необходимо да се разкрива вътрешната художествена същност на произведенията, създадени на Атон или от хора, обучавани на Атон. Във връзка с това той прецизира

възможните релации на зографите със Света гора в три основни категории: обучавани на Атон в посочения период; зографи, свързани с Атон; анонимни зографи. Смятам, че таква прецизиране е дало възможност на автора да бъде фактологически точен и методически изчерпателен, след като на Света гора се гледа не просто като на географски локус, а на определен етап от историята на изкуството на Балканите. Смятам за определен принос на автора широката историко-социална макрорамка, в която се разглежда проблемът. Светогорската изобразителна школа в избрания хронологически срез функционира в зависимост от процеси в социалната история, като например църковното дарителство, което е израз именно на личностен, а не на национален престиж; повлияна е от поклонничеството и сакралния статус на светогорските обители и т.н. С една дума, в термините се оглежда историята на Света гора като свещено място, захранващо книжнината и изкуствата на Балканите, а и не само. На пръв поглед изглежда някак си разточително да се обясняват националните пристрастия (и то за период на незавършило формиране на нация) на българската наука; впрочем, те са такива не само по отношение на изкуството, а и на всичко, свързано с духовността. Но за автора това е методическа постановка от първостепенна важност, теорията на неговото изложение. Не мога да не се съглася с него от опита си като филолог, че етническите и националните пристрастия пречат на обективността на научните дирения и далеч не съответстват на ценностната система на историческите епохи с господство на религиозната парадигма. А стенописите и иконите – конкретните обекти на изследване в труда, са плод на църковното изкуство, ерго, са плод на същата тази християнска духовна парадигма. Затова търсенето на параметрите на *атонския стил* като художествена същност, а не кой етнос или чия народностна традиция се обслужва, е ясна и безпристрастна научна задача. Единственото, което лично аз усетих като липса в тези начални методически постановки, е един кратък преглед с акцент към самия период – какво се случва *извън Света гора* в българското духовно пространство тогава, основни, общи тенденции в духовния живот. Това, разбира се, е само споделено субективно мнение.

На второ място, смятам, че теоретичната подплата на труда намира добро практическо покритие в допълнителните изворови данни: например от зографските поменици, в някои от които внушителният масив от няколко хиляди имена на дарители дава представа за социална стратификация; от подписите на зографите – един надежден ориентир в изясняването на терминологията, и др. Обяснявайки защо е трудно да се дефинира

понятието *светогорски зограф*, авторът практически създава база данни по надеждни критерии. Така в резултат на „изчистването“ на проблемните полета в анализа Куюмджиев постига ясно дефиниране на периода, който е посочен в заглавието. Във фокуса на вниманието му застават двете водещи ателиета за последната четвърт на XVIII и първата четвърт на XIX в. – на Никифор от Карпениси и на Макарий от Галатиста с възможно най-пълни данни за техните ученици и продукцията им. В същинското изложение по сравнително еднотипен начин и със стремеж към максимална изчерпателност са въведени отделни проучвания върху всеки зограф. Събрана е огромна по обем информация. Навсякъде са открити фактите в досегашното състояние на проучванията и нерешените проблеми. Например монах Митрофан от Хиос, работил за Рилския манастир, Видин, Самоков и Жеравна, е предполагаемият автор на Христовата икона от Жеравна, която поставя проблеми с датирането (с. 248, където се коментира възможен филологически въпрос за смесването на двете и-та, така нареченото осмично и десетично). Анализът за всеки зограф е комплексен – от исторически факти до конкретика в детайла. На практика това са самостоятелни етюди върху всеки зограф и неговата продукция, които създават впечатление за органичност и структурна издържаност на труда.

Искам специално да отбележа главата, свързана с пътищата за проникване на произведения на светогорски зографи в българските земи под османска власт (предпочитам този израз пред „у нас“). Тя е ценна с изясняването на механизмите на таксидиотството и поклонничеството, на ктиторството и индивидуалните поръчки и е принос към общата културна история на периода. Струва ми се неслучайно, че повечето фамилии, замесени в това дело, са производни от *хаджи* (хаджи Вълчо от Банско, Хаджиценови от Видин и др.). На много места авторът запълва празнини в знанието за дадена икона, особено при липса на подпис, дата или име на ктитор.

Крайният резултат от труда е възможността чрез множеството конкретни детайли и етюди върху отделни зографи и творби да се разкрият мащабите на светогорското влияние и следването на старата православна традиция. Ще предоставя крайната дума на специалистите, но тъй като феноменът Света гора е общокултурен, смятам, че трудът на А. Куюмджиев е осъвременен, аналитичен и критично осмислен принос към ролята на Света

гора в българското изобразително изкуство от периода на Предвъзраждането и Възраждането. Той може да бъде полезен за редица интердисциплинарни изследвания.

За мен трудът има още няколко положителни черти. Първо, комбинативността и извличането на информация от различни по тип източници, което ясно личи от списъка на използваната литература, където са цитирани историци, филолози, изкуствоведи, архивисти, общи енциклопедични данни. Второ, с обилието от илюстрации, поставени на точното място, практически той има вида на книга. Горещо препоръчвам неговото отпечатване, оценявайки тази висока степен на готовност за печат. Специално искам да открия професионалната етика на кандидата, проявена в коректното цитиране на всички лица, които са му предоставили изображения или информация.

Авторефератът съответства на съдържанието и структурата на труда и представя синтетично основните му приноси.

В резултат на всичко казано смятам, че въз основа на теоретичните и практическите приноси на оценявания труд *Произведения на светогорски зографи в България (1750–1850)* на неговия автор **доц. д-р Александър Куюмджиев** може да се присъди научната степен „доктор на изкуствознанието“. Ще гласувам убедено за това.

Дата: 04.01. 2021 г.

София

Изготвил:

/ проф. дфн Марияна Цибранска-Костова/